

Franse en Zuid-Nederlandse voormetrische merken

Uit de laatste jaren voor de invoering van het metrische stelsel

Arend Damman en Michel Tiroul

Afb. 1a Sluitgewicht van 1 voormetrisch pond.

Afb. 1b/c Het Franse ijkmerk op het deksel van het sluitgewicht.

In het jaar 1789 vond de Franse revolutie plaats [1]. Op 5 oktober 1793 werd besloten om de reeds bestaande Gregoriaanse kalender te vervangen door een revolutionaire (republikeinse) kalender (tabel 1; [2, 6]). Deze revolutionaire kalender werd met terugwerkende kracht vanaf 22 september 1792 ingevoerd. Vanaf 1793 werd ook begonnen met de hervorming van het Franse ijkwezen en daarom moesten er nieuwe stempels worden ingevoerd, waaronder het merk RF en het merk met de roedebundel [o.a. 2, 3, 6].

De Zuidelijke Nederlanden werden in 1795 (An IV) bij de nieuw-gevormde Franse republiek ingelijfd (o.a. [2, 3]). In 1795 werd in de Franse republiek ook begonnen met het invoeren van het metrische stelsel [2, 4]. Omdat deze invoering een complexe en veelomvattende gebeurtenis was, werd besloten om het metrische stelsel gefaseerd in te voeren. Als eerste was het departement van de Seine aan de beurt. Daar was het vanaf 1 Nivôse An IV (tabel 1) verplicht om de el te vervangen door de ‘meter’ [4]. Op 28 Messidor An VII werd de invoering van de meter afgekondigd in de departementen van de Aisne, Aube, Eure, Eure-et-Loire, Loiret, Marne, Oise, Seine-Inferieure, Seine-et-Marne, Seine-et-Oise, Somme en Yonne [4]. In het jaar VIII werd in het departement van de Seine tevens de liter (litr) ingevoerd [4]. In de Zuidelijke Nederlanden werd het metrische stelsel echter niet eerder ingevoerd dan in 1802 [3].

Als gevolg van de gefaseerde invoering zijn er in diverse delen van de Franse republiek nog voormetrische maten en gewichten gemaakt (en ook goedgekeurd), waarop ook de nieuwe ‘metrische’ ijkmerken – soms vergezeld van een merk voor het revolutionaire jaar – voorkomen. Omdat dit soort maten en gewichten in ons tijdschrift nog niet eerder is beschreven, volgen hier enkele voorbeelden.

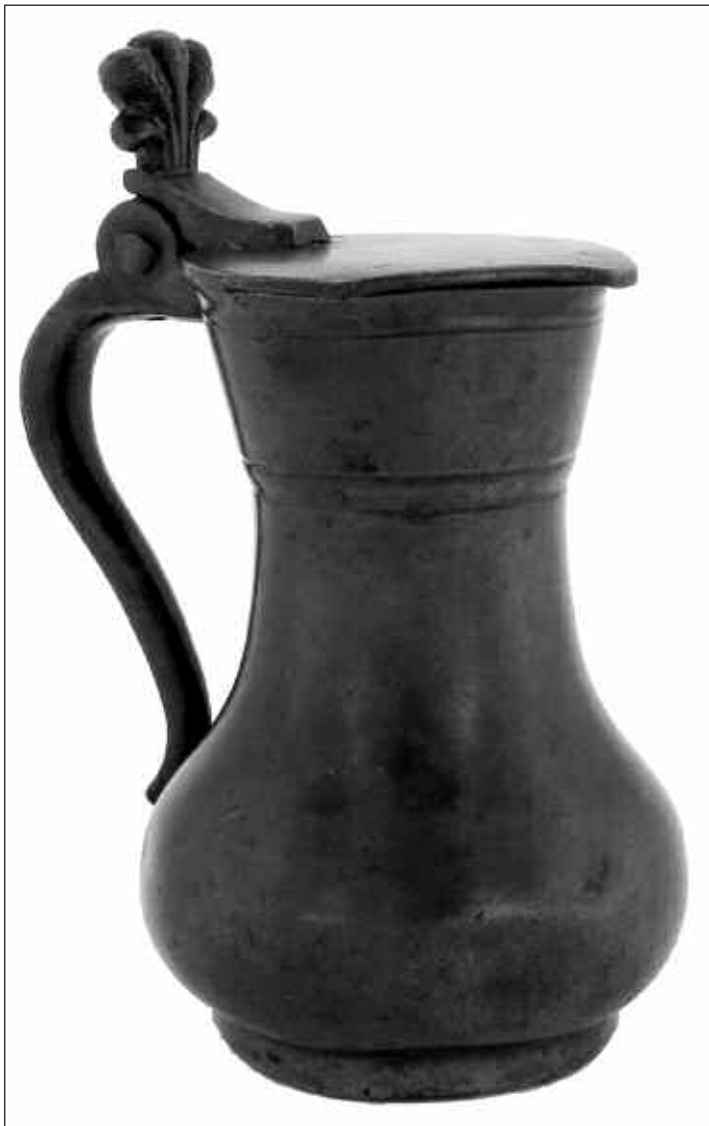
Allereerst een sluitgewicht van 1 voormetrisch pond (afb. 1a). Het gietersmerk ‘ooievaar met initialen GA’ duidt op een van de leden

Republikeins Jaar →	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII	XIII	XIV
Gregoriaans Jaar →	1792*	1793	1794	1795	1796	1797	1798	1799	1800	1801	1802	1803	1804	1805
1 Vendémiaire september	22	22	22	23	22	22	23	23	23	23	23	24	23	23
1 Brumaire oktober	22	22	22	23	22	22	23	23	23	23	23	24	23	23
1 Frimaire november	21	21	21	22	21	21	22	22	22	22	22	23	22	22
1 Nivôse december	21	21	21	22	21	21	22	22	22	22	22	23	22	22
Gregoriaans Jaar →	1793	1794	1795	1796*	1797	1798	1799	1800	1801	1802	1803	1804*	1805	
1 Pluviôse januari	20	20	20	21	20	20	21	21	21	21	21	22	21	
1 Ventôse februari	19	19	19	20	19	19	20	20	20	20	20	21	20	
1 Germinal maart	21	21	21	21	21	21	22	22	22	22	22	22	22	
1 Floréal april	20	20	20	20	20	20	21	21	21	21	21	21	21	
1 Prairial mei	20	20	20	20	20	20	21	21	21	21	21	21	21	
1 Messidor juni	19	19	19	19	19	19	20	20	20	20	20	20	20	
1 Thermidor juli	19	19	19	19	19	19	20	20	20	20	20	20	20	
1 Fructidor augustus	18	18	18	18	18	18	19	19	19	19	19	19	19	

Tabel 1 De republikeinse kalender is met terugwerkende kracht ingevoerd op 22 september 1792 (1 Vendémiaire An I). 22 September 1792 is als startdatum gekozen omdat dit de eerste dag van de herfst van 1792 was, volgens de tijdrekening van Parijs. Een republikeins jaar bestond uit 12 maanden van 30 dagen. Ieder volgend republikeins jaar begon weer op de eerste dag van de herfst, volgens de tijdrekening van Parijs. Omdat na $12 \times 30 = 360$ dagen het begin van de herfst nog niet was bereikt, werden er aan het eind van ieder republikeins jaar 5 of 6 schrikkeljaren ingevoerd.

Voor het omzetten van revolutionaire (republikeinse) data naar Gregoriaanse data een voorbeeld: 18 Brumaire An VIII: ga in de tabel naar het jaar VIII en 1 Brumaire. Dit is 23 oktober 1799. 18 Brumaire wordt dan $23 + (18-1) = 40$ oktober 1799, wat betekent $(40-31) = 9$ november 1799.

Jaren met * gemerkt zijn schrikkeljaren volgens de Gregoriaanse tijdrekening.

Afb. 2a Tinnen klepkan uit Doornik. Bron: Jan Beekhuizen
PewterWare 9 – Tin TEFAF 2008, nr. 1, pp. 8–9. Foto: Jan Beekhuizen.

Afb. 2c Het stadsmerk van Doornik (toren ondersteboven afgeslagen) en jaarletter C.

Afb. 2b Het tinmerk van M.B.F. Boisacq te Doornik.

van de Neurenberger familie van gewichtenmakers Abend [5]. Op dit gewicht komt slechts een rond merk voor (afb. 1b/c), bestaande uit de roedebundel met Jacobijnermuts, met daar omheen de letters ACVF en in de rand van het merk de woorden REPUB. FRANC. Een soortgelijk stempel, maar dan zonder de letters ACVF is aangetroffen op brieven van het Franse ministerie van Binnenlandse Zaken, en op enkele gewichten [2]. Wat de letters ACVF betekenen, is nog niet 100% zeker. Hiernaar wordt in Frankrijk nog onderzoek gedaan. Het vermoeden is voorlopig dat ze staan voor Agence Centrale pour la Verification Française, wat zoveel wil zeggen als hoofdkantoor van het Franse ijkwezen. Het gewicht is vermoedelijk een ijkstandaard en gemaakt tussen 1793 en 1802.

Het tweede voorbeeld betreft een fraaie voormetrische tinnen kan (afb. 2a), vermoedelijk een pint. Op de kraag, links van het handvat, is het gietersmerk (afb. 2b) aangebracht, van Michel Balthazar François Boisacq te Doornik, geboren 1739 in Mechelen, gehuwd 1769, werkzaam 1770–1797, overleden in 1830. Links van het handvat zijn in de kraag de volgende ijkmerken afgeslagen: een 'O', een omgekeerde toren (afb. 2c), 'AN.6' (= 1797-'98) en een letter T met daarboven een vrijheidsmuts (afb. 2d). De toren is het stadswapen van Tournai oftewel Doornik. De letters O en T zijn vermoedelijk jaarmerken. Gezien het voorkomen van het merk 'AN.6' en de muts boven de T, zal deze T wel horen bij het jaar 6 van de revolutionaire kalender (1797-'98). De O kan dan van circa 1792-'93 zijn.

Afb. 2d Jaarletter T met vrijheidsmuts en stempel met 'AN.6'.

Afb. 3a Zeven tapse vierkante gewichten voor fijne weging uit Brussel, gemaakt door Delmotte.

Het derde voorbeeld is een serie van zeven vierkante gewichten (afb. 3a) met de opschriften: 6 ONS MAR, 4 ONS M., 2 ONS M., 2 O, 1 O, 4 cirkels en 3 cirkels. Gezien hun vormgeving horen deze gewichten duidelijk bij elkaar. Op sommige van deze gewichten zijn als merktekens afgeslagen de letters DM in een rechthoek, de letters MAR in een rechthoek, de roedebundel en het jaarmerk 'A.9' (afb. 3b). De opschriften 'MAR' en 'M.' zullen afkortingen zijn van Marc, hetgeen dan wil zeggen dat dit voorme-

trieke gewichten voor de fijne weging zijn. 'DM' is het persoonlijke merk van de Brusselse gewichten- en balansenmaker Jacques Delmotte, die overleden is in 1805. 'A.9' en het merk met de roedebundel zijn dan van de periode 1800–1801. ♦

Literatuur

- [1] Internet: www.wikipedia.org .
- [2] Linkenheil, G. (2007). 200 Jahre luxemburgische Eichmarken.
- [3] Damman, A.H.; G. Linkenheil; J.H. Tieleman; G. de Vleeschouwer; M. Tiroul (2005). Grensverschuivingen tussen België, Nederland, Luxemburg en Frankrijk, periode 1792–ca. 1840 en hun metrologische consequenties.
- [4] Dangis, T.J. (2006). Met gewicht en met maat - Het decimaal stelsel in de Zuidelijke Nederlanden.
- [5] Houben, G.M.M. (1984). 2000 Years of nested cup-weights.
- [6] Linkenheil, G. (2008). Eichzeichen aus Frankreich von 1800 bis 2000 - Ausgabe II. Te downloaden van www.gmvv.org/Frankrijk.pdf

Afb. 3b Makersmerk 'DM' en ijkmerken: roedebundel, 'A.9' en 'MAR' op een van de gewichten.